

*Nordycki welfare state –
w kierunku dalszego podwyższania
wieku emerytalnego*

Mateusz Guzikowski

Nordycki *welfare state* – w kierunku dalszego podwyższenia wieku emerytalnego

Synteza

- Postępujący proces starzenia demograficznego wymusza reformy systemów emerytalnych. W celu zapewnienia stabilności finansowania wypłat emerytur oraz stabilnego długookresowego wzrostu gospodarczego konieczne jest zwiększanie liczby osób pracujących w gospodarce, co można osiągnąć poprzez podwyższanie ustawowego minimalnego wieku emerytalnego.
- Starzenie demograficzne obserwowane jest – choć w różnym tempie – w każdym społeczeństwie. Szczególnie wystawione na negatywne skutki tego procesu są społeczeństwa krajów nordyckich¹, w których już teraz toczy się dyskusja nad zmianami w systemach emerytalnych, które wpłynęłyby na opóźnienie momentu dezaktywizacji.
- Systemy emerytalne krajów nordyckich charakteryzują się wysokim efektywnym wiekiem emerytalnym, co zostało osiągnięte poprzez ograniczenie możliwości wcześniejszej dezaktywizacji zawodowej oraz wbudowanie licznych zachęt do dłuższego pozostawiania na rynku pracy.
- W najbliższych latach należy spodziewać się reform emerytalnych w Szwecji i Finlandii (niewykluczone również, że w Islandii), w których jednym z podstawowych narzędzi będzie ustawowy wiek emerytalny, który – wszystko na to wskazuje – zostanie podwyższony.
- Mimo iż o państwach nordyckich zwykło się mawiać, że są to społeczeństwa „stare” demograficznie, w ciągu najbliższych pięćdziesięciu lat to sytuacja demograficzna Polski ulegnie drastycznemu pogorszeniu.
- Wobec powyższego konieczne staje się rozpoczęcie dyskusji o konieczności dalszego podwyższania ustawowego wieku emerytalnego w Polsce do poziomu 68-69 lat bądź znaczącego wydłużenia możliwości pozostawiania aktywnym zawodowo (m.in. poprzez opóźnienie momentu rozpoczęcia pobierania częściowej emerytury). Ponadto należy domknąć lukę w powszechnym systemie emerytalnym poprzez włączenie pracowników służb mundurowych, górników, rolników i pozostałych mniej licznych uprzywilejowanych grup zawodowych.

---

¹ Do krajów tych zaliczam: Danię, Finlandię, Norwegię, Szwecję oraz Islandię.

Wprowadzenie

Problem starzenia demograficznego, którym dotknięte są w szczególności – ze względu na już widoczne skutki – współczesne społeczeństwa krajów rozwiniętych wiąże się z koniecznością wprowadzenia przez rządy poszczególnych państw reform systemu zabezpieczenia społecznego i systemu emerytalnego, których podstawowym celem byłoby zahamowanie negatywnych konsekwencji tego procesu dla struktury demograficznej społeczeństw oraz złagodzenie skutków tego procesu dla systemu finansów publicznych. Starzeniem demograficznym dotknięte są m.in. wysoko rozwinięte społeczeństwa krajów nordyckich, którym – w kontekście reformy systemów emerytalnych – poświęcona została niniejszy analiza.

Zmiany demograficzne integralnie związane są z konstrukcją systemów emerytalnych². W swoim początkowym stadium rozwoju, systemy te zakładały kroczący (tj. powolny i przewidywalny) charakter procesów (zmian) demograficznych. Wystarczyło jednak by od momentu wprowadzenia pierwszego powszechnego systemu emerytalnego upłynęło sto lat, by możliwe stało się dostrzeżenie fundamentalnych i gwałtownych przemian demograficznych zachodzących na świecie wywołanych m.in. przez dwie wojny światowe, postępujący proces industrializacji, wzrost zamożności, rozwój medycyny czy ewolucję preferencji osób zakładających rodziny³.

1.

Zmiany demograficzne jako podstawa reformy systemów emerytalnych

Starzenie demograficzne jest procesem, którym dotknięte są – choć na różnym stopniu zaawansowania - wszystkie społeczeństwa.

Problem postępującego starzenia demograficznego społeczeństwa jest problemem o charakterze globalnym. We współczesnym świecie trudno byłoby znaleźć społeczeństwo wyłamujące się z obserwowanych prawidłowości⁴. Natężenie negatywnych skutków tego procesu zależne jest od stadium rozwoju demograficznego społeczeństwa. Główną koncepcją teoretyczną wyjaśniającą ten proces jest teoria pierwszego przejścia demograficznego.

Zadawalającym wytłumaczeniem tych zmian jest koncepcja tzw. pierwszego przejścia demograficznego.

W myśl tej teorii, proces starzenia populacji charakteryzują cztery fazy: tzw. równowagi prymitywnej (wysokie natężenie urodzeń i zgonów w populacji), dwie fazy przejściowe (druga i trzecia) oraz faza równowagi nowoczesnej. Cechami charakterystycznymi pierwszej fazy są wysokie wskaźniki urodzeń oraz zgonów oraz wysoki współczynnik dzietności (powyżej 6 dzieci przypadających na 1 kobietę w wieku rozrodczym) i niska oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzin⁵. Zjawisko

² Szerzej na ten temat traktuje m.in.: Guzikowski (2012a).

³ Szerzej na ten temat traktuje tzw. koncepcja drugiego przejścia demograficznego, której autorami są D.J. van de Kaa oraz R. Lesthaeghe.

⁴ Nawet jeśli spróbować przytoczyć przykład społeczeństw „młodych” demograficznie (jak np. kraje afrykańskie), uznać należy, że w ciągu najbliższych pięciu-sześciu dekad ich struktura demograficzna ulegnie znaczącemu przeobrażeniu.

⁵ Przykładowo : najniższa (w 2010 r. według szacunków Banku Światowego) oczekiwana długość trwania życia kobiet w momencie urodzin wynosiła 47 lat w Lesotho, a mężczyzn 46 lat w Gwinei-Bissau i Republice Środko-

W miarę postępującego rozwoju, każde społeczeństwo przechodzi od tzw. fazy równowagi prymitywnej do fazy równowagi nowoczesnej.

Ostatnia faza charakteryzuje się niską wartością współczynnika dzietności, a jej spadek poniżej wartości progowej oznacza, że liczebność populacji będzie maleć.

Odpowiedzią na negatywne skutki starzenia demograficznego jest podwyższenie ustawowego minimalnego wieku emerytalnego

to najczęściej występuje w populacjach żyjących na bardzo niskim lub niskim poziomie rozwoju (społecznego, gospodarczego, kulturowego), przez co – m.in. ze względu na brak dostępu do opieki medycznej i złe warunki sanitarne – obserwowany jest duży odsetek zgonów⁶. Fazy druga i trzecia odznaczają się wydłużaniem przeciętnej długości trwania życia w momencie urodzin oraz spadkiem współczynnika dzietności (4-5 dzieci przypadających na 1 kobietę w wieku rozrodczym) oraz wzrostem współczynnika umieralności dorosłych. Ostatnia (czwarta) faza – tzw. równowagi nowoczesnej – wyróżnia się niskim współczynnikiem dzietności (poniżej 3 dzieci na 1 kobietę w wieku produkcyjnym, co jest wynikiem świadomego planowania rodziny) oraz wydłużeniem przeciętnej długości trwania życia, która – m.in. wskutek zmiany nawyków żywieniowych i trybu życia oraz dostępu do opieki zdrowotnej – przekracza 65 lat. W fazie czwartej zawarta jest cecha charakterystyczna populacji krajów rozwiniętych (m.in. Polski), mówiąca o jej własnej zdolności do rozwoju (czyli starzenia się lub odmładzania) – jeśli, wspomniany powyżej, współczynnik dzietności równy jest pewnej wartości granicznej, mówimy o reprodukcji prostej (tzw. prostej zastępowalności pokoleń), tzn. pokolenie córek będzie tak samo liczne jak pokolenie matek. Aktualnie przyjmuje się, że wartość ta wynosi 2,1 dziecka na kobietę w wieku rozrodczym. Jej osiągnięcie gwarantuje, że populacja danego kraju nie będzie się kurczyć, ale też nie będzie się zwiększać. Jeśli zaś wartość współczynnika dzietności zawiera się poniżej tego granicznego poziomu, możemy mówić o tzw. reprodukcji zawężonej (czyli: pokolenie córek nie będzie tak samo liczne jak pokolenie matek, przez co kolejne kohorty⁷ będą mniej liczne od kohort, które dokonywały reprodukcji, z czego wnioskujemy, że populacja będzie się kurczyć), gdy zaś współczynnik dzietności przekracza ów graniczny poziom, występuje zjawisko tzw. reprodukcji poszerzonej (kolejne kohorty dzieci będą liczniejsze od pokolenia rodziców – liczebność populacji wzrasta). Ostatnia faza przejścia demograficznego jest typowa dla współczesnej sytuacji demograficznej krajów wysoko rozwiniętych (Holzer 2003).

Powszechność (w ujęciu globalnym) przedstawionego procesu wymusza podejmowanie działań spowalniających jego negatywne konsekwencje. W świetle analizy konstrukcji systemów emerytalnych wpływa to na konieczność podnoszenia minimalnego ustawowego wieku uprawniającego do przejścia na emeryturę. Alternatywnym rozwiązaniem byłoby pozostawienie wieku emerytalnego na nie zmienio-

---

wo afrykańskiej. Dla porównania najwyższą zanotowano: dla kobiet 86 lat (Hongkong, San Marino, Szwecja), dla mężczyzn 80 lat (Australia, Izraela, Islandia, Szwecja, San Marino i Japonia).

⁶ W szczególności wysoka jest stopa śmiertelności niemowląt. Największa – według szacunków ONZ – wynosi 136 na 1000 urodzeń żywych w Afganistanie i 131 w Czadzie; najniższa zaś – 2 na 1000 urodzeń żywych – w Hongkongu, Singapurze, Islandii i Luksemburgu.

⁷ Kohortą określa się (za: Borowski 1976) „podzbiorowość ludzką, wyodrębnioną ze zbiorowości zdarzenia demograficznego lub społecznego wspólnego wszystkim członkom podzbiorowości w ściśle określonym miejscu i czasie. Wyodrębnienia dokonujemy celem obserwacji i analizy wyróżnionych faktów demograficznych i społecznych w ciągu życia członków podzbiorowości, poczynając od wspólnego im zdarzenia. Jeśli wspólnym zdarzeniem jest urodzenie, to kohortę nazywa się generacją lub pokoleniem.”

oraz wbudowanie do systemu emerytalnego zachęt do opóźniania momentu dezaktywizacji.

2.

Spółeczeństwa krajów nordyckich w nieznanym stopniu różnią się pod względem charakterystyki demograficznej od społeczeństwa polskiego.

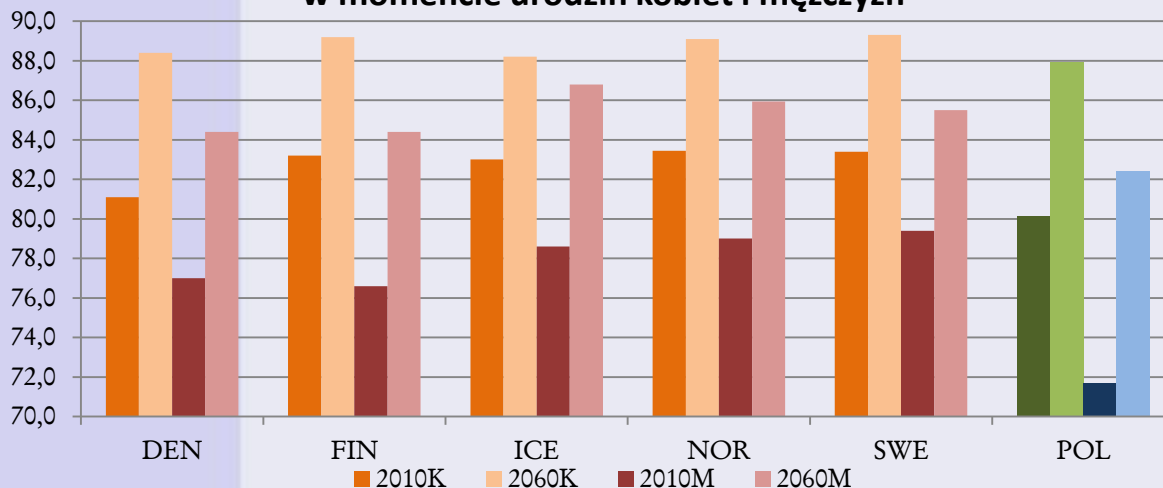
nym poziomie, choć wiązałyby się to jednak ze wzrostem obciążenia pokolenia pracującego stale rosnącymi kosztami finansowania emerytur pokolenia niepracującego, a więc – w perspektywie kilku dziesięcioleci – spadkiem dobrobytu pokolenia pracującego oraz pokolenia emerytów. Warto przyrzeć się doświadczeniu krajów nordyckich w przeciwdziałaniu negatywnym tendencjom demograficznym.

Perspektywy demograficzne krajów nordyckich

Próbując – w kontekście emerytalnym – odpowiedzieć na pytanie o remedium na spowolnienie negatywnych skutków procesu postępującego starzenia demograficznego, należy uprzednio przyrzeć się perspektywom demograficznym krajów nordyckich. Omawiając zmienność wskaźników demograficznych, ich wartości będą odnosił do wartości w Polsce. Zabieg ten jest zamierzony, ponieważ – jak okaże się w kolejnych częściach tekstu – sytuacja demograficzna Polska jest (i będzie) gorsza niż sytuacja krajów nordyckich, określanych jako społeczeństwa „stare” demograficznie.

We wszystkich krajach regionu do 2060 r. nastąpi znaczące wydłużenie przeciętnej długości trwania życia zarówno kobiet jak i mężczyzn. Na poniższym wykresie zilustrowane zostały projekcje wartości przeciętnej oczekiwanej długości trwania życia w momencie urodzin kobiet i mężczyzn w 2060 r., które zestawione zostały z zaobserwowanymi w 2010 r.

Wykres 1. Oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzin kobiet i mężczyzn

Źródło: Komisja Europejska (2011), Hagstofa Íslands, Statistisk sentralbyrå.

W 2060 r. w porównaniu do 2010 r. we wszystkich krajach zaobserwowane zostanie wydłużenie przeciętnej długości trwania życia w momencie urodzin.

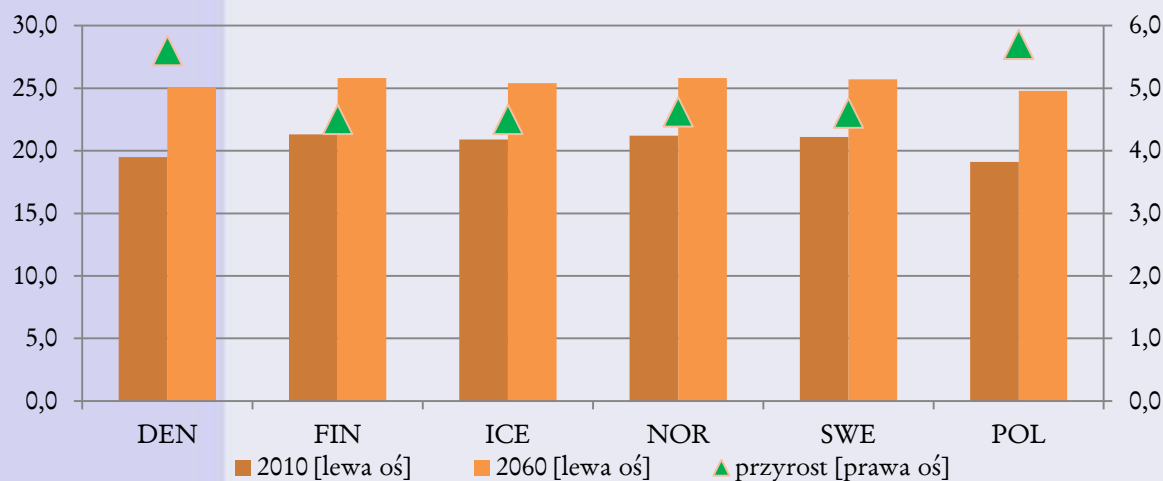
Największy przyrost oczekiwanej długości trwania życia kobiet w momencie urodzin odnotowany zostanie w Danii (wzrost o 7,3 roku z 81,1 do 88,4 lat), następnie w Finlandii (o 6 lat z 83,2 do 89,2 lat) oraz Szwecji (wzrost o 5,9 roku z 83,4 do 89,3 lat). Najmniejszy przyrost zanotuje Islandia – jedynie o 5,2 roku (wzrost z 83,0 do 88,2 roku). W przypadku populacji mężczyzn to Islandia będzie liderem – wzrost o 8,2 roku (z 78,6 do 86,8 roku), najmniejszy zaś przyrost odnotuje Szwecja (o 6,1 roku z 79,4 do 85,5 roku).

W Polsce kobiety i mężczyźni będą żyć przeciętnie krócej niż w krajach nordyckich, jednak różnice te są nieznaczne.

Na tle krajów nordyckich, w Polsce przeciętna oczekiwana długość trwania życia w momencie urodzin kobiet wzrośnie o 7,8 roku (z 80,1 w 2010 r. do 87,9 w 2060 r.), zaś dla mężczyzn – aż o 10,7 roku (z 71,7 do 82,4 roku). Tytułem wyjaśnienia warto dodać, że w miarę wzrostu dobrobytu (zamożności) społeczeństwa, obserwowane są coraz mniejsze przyrosty oczekiwanej długości trwania życia w momencie urodzin i w wieku 65 lat (umownej granicy przejścia z produkcyjnej do poprodukcyjnej fazy życia). Związane jest to ze zbliżaniem do biologicznej granicy przeciętnej długości trwania życia.

Podwyższeniu ulegnie również oczekiwana dalsza długość trwania życia kobiet i mężczyzn w wieku 65 lat (por. wykresy 2 i 3).

Wykres 2. Przeciętne dalsze trwanie życia w wieku 65 lat [kobiety]

Źródło: Komisja Europejska (2011), Hagstofa Íslands, Statistisk sentralbyrå.

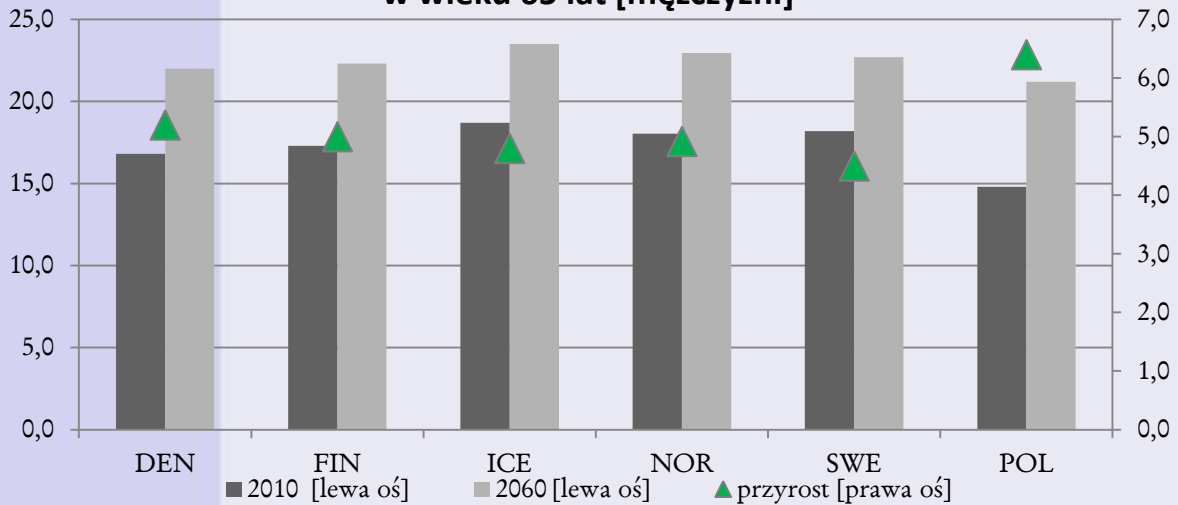
Wydłużeniu ulegnie również przeciętna dalsza długość trwania życia w wieku 65 lat, co oznacza, że na emeryturze (przy założeniu braku zmian w ustawowym wieku emerytalnym) spędzać będziemy coraz więcej czasu.

Z danych zaprezentowanych na wykresie 2 wnioskujemy o wydłużeniu oczekiwanej długości trwania życia w wieku 65 lat w populacji kobiet we wszystkich krajach. Największy jej wzrost odnotowany zostanie w populacji Dunek (o 5,6 roku), najmniejszy zaś wśród Finek i Islandek (o 4,5 roku). Na tym tle relatywnie dobrze wypadają Polki, dla których w 2060 r. (w porównaniu do roku 2010) przeciętne dalsze trwanie życia wzrośnie o 5,7 roku. Zmiany te (największe przyrosty obserwowane w krajach relatywnie uboższych) wspierają tezę o silnym związku poziomym dobrobytu społeczeństwa z długością trwania życia (a także długością trwania życia w dobrym stanie zdrowia).

Identyczne – co do kierunku – zmiany zanotowane zostaną w populacji mężczyzn. Ilustruje je wykres 3. Również w tym przypadku najwyższy przyrost oczekiwanej dalszej długości trwania życia odnotowany zostanie w Polsce (o 6,4 roku), w grupie krajów nordyckich zaś – w Danii (o 5,2 roku). Najmniejszy, tj. o 4,5 roku, przyrost dalszej długości trwania życia mężczyzn będzie miał miejsce w Szwecji.

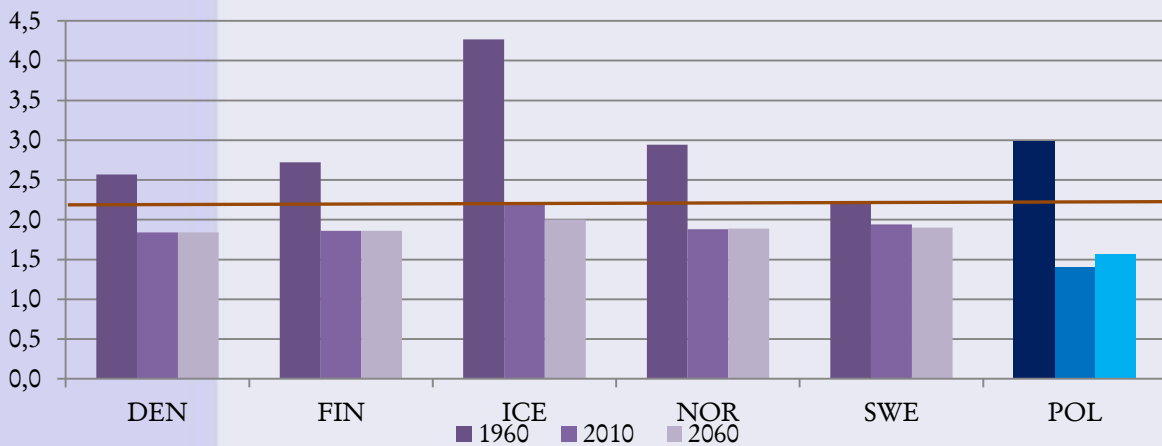
Wykres 3. Przeciętne dalsze trwanie życia w wieku 65 lat [mężczyźni]

Źródło: Komisja Europejska (2011), Hagstofa Íslands, Statistisk sentralbyrå.

Podobnie rzecz ma się w odniesieniu do zmian współczynnika dzietności. W miarę rozwoju społecznego zmianie uległ model rodziny⁸, która teraz nie gwarantuje już tzw. prostej zastępowalności pokoleń, co oznacza, że – przy założeniu braku dopływu fali imigrantów – społeczeństwa krajów o niskim współczynniku dzietności będą zmniejszać swoją liczebność. Zauważmy, że w 1960 r. wszystkie kraje regionu miały współczynnik dzietności powyżej granicznej wartości 2,1, zaś 50 lat później w żadnym kraju nie osiągnięto tej wartości (por. wykres 4).

Wykres 4. Współczynnik dzietności

Źródło: Komisja Europejska (2011), Hagstofa Íslands, Statistisk sentralbyrå.

W 2060 r. (w porównaniu do 1960 r.) znaczącemu obniżeniu ulegnie

W perspektywie kolejnych 50 lat w Danii i Finlandii zaobserwujemy brak zmian w wartości tego współczynnika, w Islandii i Szwecji – niewielki spadek, zaś w Norwegii – wskutek zwiększonej rozrodzności imigrantów – nieznaczny wzrost.

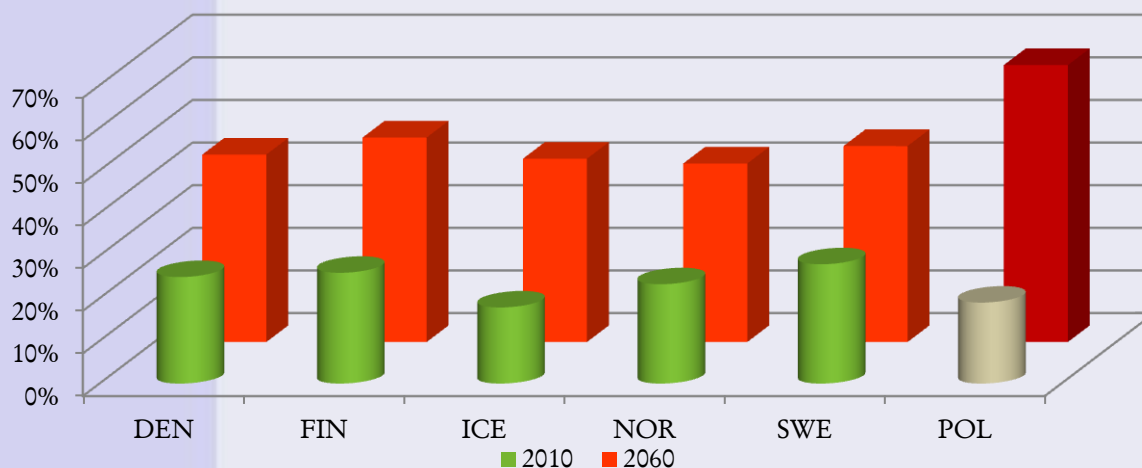
⁸ Szerzej na ten temat w pracach: Lestheaghe (1991) i van de Kaa (1987).

współczynnik dzietności. Aby zatrzymać jak najwięcej osób na rynku pracy należy zatem podwyższyć wiek emerytalny.

Podobnie w Polsce, choć nieznaczny wzrost, który zaobserwujemy nie powinien napawać optymizmem. W szczególności zaś przy rozłożonym na wiele lat procesie podwyższania wieku emerytalnego (którego efekty dla systemu finansów publicznych będą rozmyte), oznacza to, że rynek pracy będzie zasilany przez coraz mniejszą podaż pracy. Biorąc pod uwagę charakter nordyckich systemów emerytalnych konieczne jest – dla ich stabilności finansowej – zatrzymanie na rynku pracy jak największego odsetka osób w wieku produkcyjnym, tj. podwyższenie ustawowego minimalnego wieku emerytalnego.

Prezentacja tendencji demograficznych byłaby niekompletna, gdyby pominąć wskaźniki bezpośrednio traktujące o postępującym procesie starzenia demograficznego oraz ilustrujące skalę problemu, tj. przyszłe skutki dla wzrostu gospodarczego. Jednym z nich jest wskaźnik obciążenia demograficznego osobami w wieku poprodukcyjnym (65+) w stosunku do osób w wieku produkcyjnym (lub danej innej grupy wiekowej; tutaj: 15-64). Na wykresie 5 zaprezentowano aktualną oraz oparte na projekcji demograficznej wielkości wskaźnika obciążenia demograficznego w krajach nordyckich.

Wykres 5. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi

Źródło: Komisja Europejska (2011), Hagstofa Íslands, Statistisk sentralbyrå.

Przejawem starzenia demograficznego będzie także rosnąca liczba emerytów przypadających na jedną osobę w wieku produkcyjnym. Największy wzrost zaobserwowany zostanie w Polsce.

Największy wzrost wskaźnika obciążenia demograficznego zaobserwowany zostanie w Islandii i Finlandii, najniższy zaś w Szwecji. Szczegółowe dane zawiera poniższa tabela. O ile na jednego emeryta w Finlandii przypadają 4 osoby w wieku produkcyjnym w 2010 r., o tyle już 50 lat później będą to (w przybliżeniu) 2 osoby. Podobna sytuacja zaobserwowana zostanie w pozostałych krajach regionu. Przytoczone dane dla Polski pokazują, że w ciągu 50 lat sytuacja demograficzna naszego społeczeństwa ulegnie dramatycznemu pogorszeniu. Kolokwialnie można to określić popularnym stwierdzeniem: „w Polsce zabraknie rąk do pracy”. W istocie, coraz liczniejsze pokolenie emerytów będzie uzależnione od produktu (PKB) wytworzonego przez coraz

mniej liczne pokolenie pracujących⁹. Sytuacji tej można starać się zapobiec m.in. poprzez podwyższanie ustawowego wieku emerytalnego.

Tabela 1. Zmiany współczynnika obciążenia demograficznego osobami starszymi w krajach nordyckich i Polsce

Współczynnik obciążenia demograficznego			
	2010	2060	przyrost [pkt. proc.]
DEN	25%	44%	19
FIN	26%	48%	22
ICE	18%	43%	25
NOR	23%	42%	19
POL	19%	65%	46
SWE	28%	46%	18

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej i projekcji demograficznych dostępnych na stronach urzędów statystycznych Islandii i Norwegii.

Z zaprezentowanych na powyższych wykresach danych statystycznych możemy wnioskować o postępującym procesie starzenia demograficznego społeczeństw nordyckich. Świadczą o tym rosnące wielkości wskaźników obciążenia demograficznego, oczekiwanej długości trwania życia w momencie urodzin oraz przeciętnej dalszej długości trwania życia w wieku 65 lat jak również malejąca (co do długookresowego trendu) wartość współczynnika dzietności.

Podkreślmy raz jeszcze, że sytuacja demograficzna Polski w ciągu najbliższego pięćdziesięciolecia ulegnie drastycznemu pogorszeniu. Pod względem obciążenia demograficznego – czyli relacji liczby emerytów do liczby osób w wieku produkcyjnym, Polska ustępować będzie miejsca jedynie Rumunii i Łotwie¹⁰.

3.

Zmiany ustawowego wieku emerytalnego w krajach nordyckich

Kraje nordyckie różnią się między sobą skalą wprowadzonych reform systemów emerytalnych.

Odpowiedzią na występujące negatywne skutki procesu starzenia demograficznego społeczeństw nordyckich były (i są) reformy systemów emerytalnych wprowadzane w tych krajach. Obok fundamentalnych zmian, jak np. podwyższenie ustawowego minimalnego wieku emerytalnego, zmiana systemu z DB (zdefiniowanego świadczenia) na DC (zdefiniowanej składki) czy też umiejętne ich połączenie (w ramach pra-

⁹ Miarę tego obciążenia ilustruje wskaźnik obciążenia ekonomicznego (relacja osób w wieku 65+ do liczby pracujących – w Polsce wzrośnie on z 31% (2010) do 99% (2060), co oznacza, że jeden pracujący będzie musiał sfinansować konsumpcję swoją i jednego emeryta!

¹⁰ By nie powtarzać treści, odsyłam w tym miejscu Czytelnika do mojej analizy „Dlaczego musimy podwyższyć ustawowy wiek emerytalny?” (Analiza FOR 06/2012), w której znajdzie On szczegółowe omówienie procesów demograficznych zachodzących w krajach europejskich ze szczególnym naciskiem położonym na starzenie demograficzne krajów Europy Środkowej.

**Natężenie reform przy-
pada jednak na koniec
XX i początek XXI w.**

**Jedną z cech wyróżnia-
jących nordyckie syste-
my emerytalne jest
wysoki poziom mini-
malnego ustawowego
wieku emerytalnego.
Niechlubnym wyjątkiem
jest tutaj Dania, w któ-
rej wiek emerytalny
zmieniano dotychczas
czterokrotnie. W najbliż-
szych latach będzie on
podwyższany, co ozna-
cza, że będzie to już
piąta jego zmiana w
przeciągu 80 lat.**

cowniczych programów emerytalnych)¹¹, pojawiały się również zmiany o charakterze kosmetycznym (które przeprowadzane były m.in. w Finlandii).

Kraje nordyckie posiadają długą tradycję w dziedzinie tworzenia systemów emerytalnych, choć stosunkowo rzadko podlegały one reformom. Warto tutaj wspomnieć, iż zaledwie dwa lata po wprowadzeniu w Niemczech pierwszego powszechnego systemu emerytalnego, tj. w 1891 r., Dania wprowadziła system oparty na podatkowym finansowaniu minimalnych emerytur. Islandia, która uzyskała niepodległość od Danii w 1944 r., wprowadziła na swoim terytorium system emerytalny niemal identyczny z duńskim. Wcześniej, bo w 1913 r., 1936 r. oraz 1939 r. krajowe systemy emerytalne wprowadziły kolejno: Szwecja, Norwegia oraz Finlandia.

Pamiętajmy, że istotną cechą charakterystyczną nordyckich systemów emerytalnych był (i nadal jest) stosunkowo wysoki wiek uprawniający do przejścia na emeryturę. W Finlandii od momentu wprowadzenia pierwszego powszechnego systemu emerytalnego (1939 r.), ustawowy minimalny wiek emerytalny¹² ustalono na poziomie 65 lat z możliwością wcześniejszej emerytury wraz z ukończeniem 62. roku życia. W Szwecji w latach 1913-76 wiek emerytalny wynosił 67 lat. Od 1976 r. wiek ten został ustawowo obniżony do poziomu 65 lat. W Islandii od 1944 r. wiek emerytalny wynosi 67 lat¹³. Norwegia z kolei wraz z momentem wprowadzenia powszechnego systemu emerytalnego ustaliła wiek emerytalny na poziomie 70 lat. Od roku 1973 obniżono go do 67 lat. Największe zmiany (można by je nawet określić mianem wahań) wieku emerytalnego obserwowane były w Danii. W latach 1891-1936 wiek emerytalny wynosił 65 lat. Od 1937 r. – jako efekt naśladowania wzorców kontynentalnej Europy (przede wszystkim zaś Niemiec) – obniżono go do 60 lat. Już w 1946 r. ponownie ustalono wiek emerytalny na poziomie 65 lat dla mężczyzn (pozostawiono wiek 60 lat dla kobiet). W 1964 roku podwyższono wiek emerytalny do 67 lat dla obu płci. Od 2004 r. ponownie powrócono do pierwotnie ustalonego jeszcze pod koniec XIX w. wieku emerytalnego na poziomie 65 lat dla obu płci (Nordic Social-Statistical Committee 2008). Ustalony na wysokim pułapie wiek emerytalny w momencie tworzenia pierwszych powszechnych systemów emerytalnych w krajach nordyckich porównywalny był z tym, który ustalony został w Niemczech w 1889 r. (tj. 70 lat).

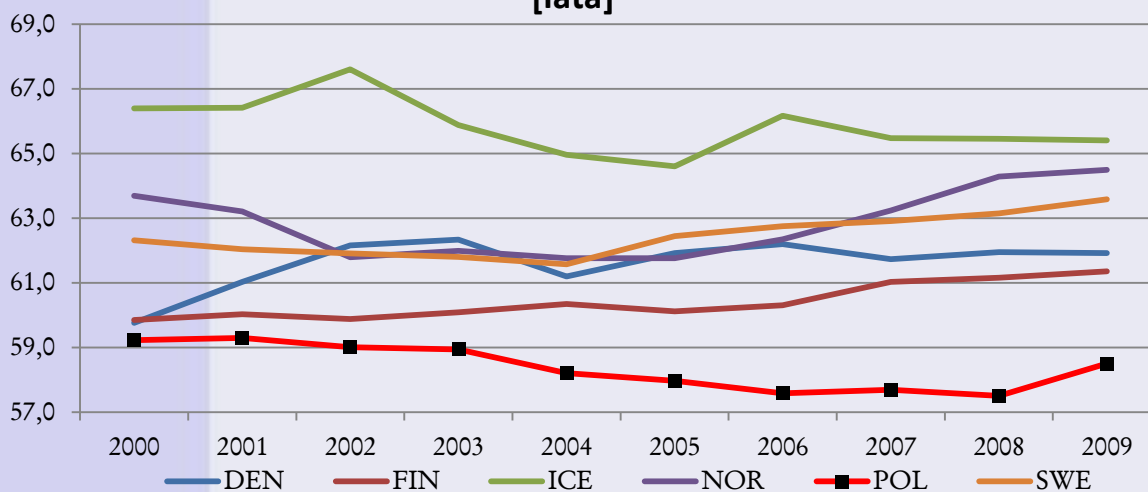
Zauważmy, że w społeczeństwach krajów nordyckich – podobnie jak w pozostałych krajach – mamy do czynienia z odchyleniem faktycznego wieku emerytalnego od wieku ustawowego, czego przyczyny należy doszukiwać się w istnieniu przywilejów emerytalnych dla wybranych grup zawodowych. Zmiany przeciętnego efektywnego (faktycznego) wieku przejścia na emeryturę w latach 2000-2009 kobiet i mężczyzn przedstawione zostały na wykresach 6a i 6b oraz w tabelach 2 i 3.

¹¹ Na uwagę zasługuje fakt, że nordyckie systemy emerytalne wyróżniają się znaczącym udziałem pracowniczych programów emerytalnych (tworzących tzw. II filar). W Islandii uczestnictwo w nich stało się obowiązkowe od 1974 (dla samozatrudnionych od 1980) (Gudmundsson 2003).

¹² Dalej ustawowy minimalny wiek emerytalny określam krótko jako: wiek emerytalny.

¹³ Istnieje wszakże możliwość przejścia na wcześniejszą emeryturę w wieku 60 lat, przy czym możliwość ta jest zarezerwowana dla marynarzy pracujących min. 25 lat na morzu .

**Wykres 6a. Przeciętny efektywny wiek emerytalny kobiet
[lata]**

Źródło: OECD.

Tabela 2. Zmiany efektywnego wieku emerytalnego kobiet w latach 2000-2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
DEN	59,8	61,0	62,2	62,3	61,2	61,9	62,2	61,7	61,9	61,9
FIN	59,9	60,0	59,9	60,1	60,3	60,1	60,3	61,0	61,2	61,4
ICE	66,4	66,4	67,6	65,9	65,0	64,6	66,2	65,5	65,5	65,4
NOR	63,7	63,2	61,8	62,0	61,8	61,8	62,3	63,2	64,3	64,5
POL	59,2	59,3	59,0	58,9	58,2	58,0	57,6	57,7	57,5	58,5
SWE	62,3	62,0	61,9	61,8	61,6	62,4	62,7	62,9	63,1	63,6

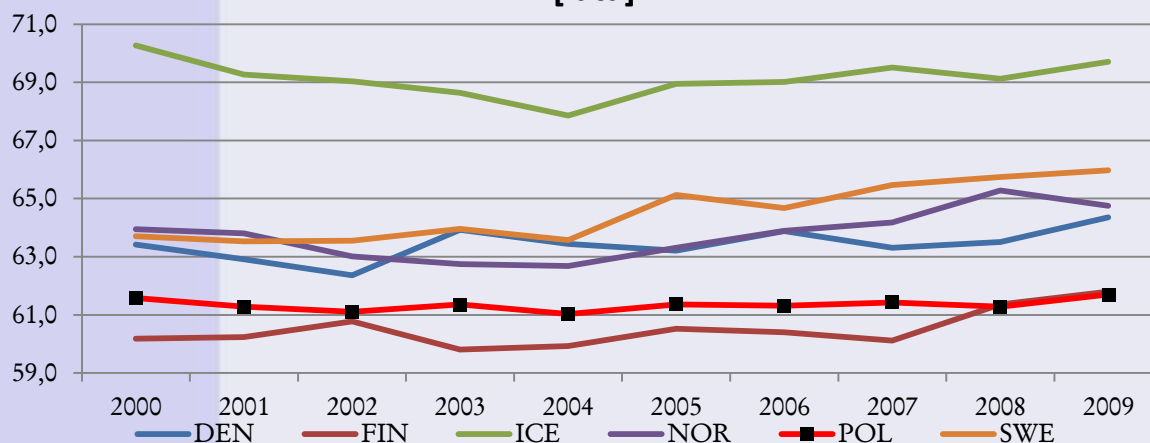
Źródło: OECD.

Statystyczna Polka i statystyczny Polak przechodzą na emeryturę w wieku zdecydowanie niższym od ustawowego.

Z powyższego wykresu i danych zawartych w tabeli wynika, że w porównaniu do krajów nordyckich, przeciętny efektywny wiek opuszczania przez statystyczną Polkę rynku pracy w ciągu dekady ulegał systematycznemu obniżeniu. Podobna sytuacja miała miejsce na Islandii. Warto jednak mieć na uwadze, że efektywny wiek emerytalny jest tam nieznacznie niższy od ustawowego wieku (67 lat) ze względu na fakt, że większość zatrudnionych w sektorze publicznym (którym przysługuje prawo do przejścia na emeryturę w wieku 65 lat) stanowią kobiety. Zauważmy, że co do zasady przeciętny efektywny wiek emerytalny kobiet w krajach nordyckich uległ zwiększeniu, co może być związane z odpowiednią konstrukcją reform systemów emerytalnych wprowadzonych tamże, o czym szerzej w dalszej części tekstu.

Przyjrzyjmy się zmianom w efektywnym wieku emerytalnym mężczyzn w dekadzie 2000-2009. Warto odnotować tutaj dwie interesujące rozbieżności.

Wykres 6b. Przeciętny efektywny wiek emerytalny mężczyzn [lata]

Źródło: OECD.

Tabela 3. Zmiany efektywnego wieku emerytalnego mężczyzn w latach 2000-2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
DEN	63,4	62,9	62,4	63,9	63,4	63,2	63,9	63,3	63,5	64,4
FIN	60,2	60,2	60,8	59,8	59,9	60,5	60,4	60,1	61,4	61,8
ICE	70,3	69,3	69,0	68,6	67,9	68,9	69,0	69,5	69,1	69,7
NOR	63,9	63,8	63,0	62,7	62,7	63,3	63,9	64,2	65,3	64,7
POL	61,6	61,3	61,1	61,4	61,0	61,4	61,3	61,4	61,3	61,7
SWE	63,7	63,5	63,6	64,0	63,6	65,1	64,7	65,5	65,7	66,0

Źródło: OECD.

Polska nie jest wprawdzie wyjątkiem, ponieważ w zdecydowanej większości krajów obserwuje się podobną tendencję.

Luka pomiędzy ustawowym a faktycznym wiekiem emerytalnym tylko pozornie świadczy o hojności systemu emerytalnego. W długim okresie – przy braku reform - dzisiaj-

Po pierwsze, pomimo pewnych fluktuacji i okresowych spadków, efektywny wiek emerytalny mężczyzn udało się podwyższyć we wszystkich krajach, choć z różnym (co do wartości przyrostu) skutkiem. Przyjmując za wartość referencyjną rok 2004 (od tego momentu obserwujemy sukcesywny wzrost analizowanej zmiennej), w Danii w 2009 r. efektywny wiek emerytalny był wyższy jedynie o 1 rok, zaś w Szwecji blisko dwuipółkrotnie większy (o 2,4 roku). Zbliżone wartości odnotowano w pozostałych krajach: Islandii (+1,8), Finlandii (+1,9) oraz Norwegii (+2,0). Dla porównania, w Polsce w tym samym okresie efektywny wiek emerytalny mężczyzn wzrósł tylko o 0,7 roku.

Po drugie, zarówno w Polsce jak i Finlandii, Danii, Szwecji i Norwegii, efektywny wiek emerytalny jest niższy od ustawowego¹⁴. Jedynie w Islandii jest on powyżej ustawowego wieku emerytalnego, co stanowi ewenement na skalę światową. Głównym czynnikiem odpowiedzialnym za taki stan rzeczy jest fakt, że islandzki system emerytalny – w przeciwieństwie do funkcjonujących w pozostałych krajach nordyckich – nie stwarza bodźców do wcześniejszej dezaktywizacji (m.in. dzięki zastosowaniu niskiego

¹⁴ Warto tutaj wyjaśnić, że jeśli przyjmie się ustawowy wiek emerytalny jako najniższy możliwy gwarantowany ustawowo – a w większości krajów nordyckich ustawowy wiek emerytalny określony jest w sposób elastyczny – powyższe twierdzenie nie jest prawdziwe. Tutaj przyjmuję jednak założenie, iż ustawowy wiek emerytalny określony jest na sztywnym poziomie, tj. sprzed reformy wprowadzającej elastyczny wiek emerytalny.

sza hojność oznaczać będzie ubóstwo przyszlých emerytów i pracujących.

Reformy systemów emerytalnych wprowadzone w krajach nordyckich w ostatnich latach przyczyniły się do opóźnienia momentu opuszczenia rynku pracy przez kobiety i mężczyzn.

W Danii po raz piąty zmieniono ustawowy wiek emerytalny kobiet i mężczyzn, podnosząc go do 67 lat.

poziomu emerytury podstawowej oraz braku tzw. elastycznego wieku emerytalnego¹⁵), a co więcej oferuje istotne bodźce finansowe na rzecz późniejszej dezaktywacji.

Nasuwa się oczywisty wniosek, że wprowadzone w krajach nordyckich reformy wpływają na opóźnienie faktycznego momentu przejścia na emeryturę. Interesujące z naszego punktu widzenia reformy tych systemów mogą być pewnym ukierunkowaniem w dyskusji nad reformą systemu emerytalnego w Polsce, której podstawowym celem powinno być opóźnienie faktycznego momentu przejścia na emeryturę. W kolejnej części tekstu moja uwaga ogniskuje się na omówieniu najważniejszych zmian w nordyckich systemach emerytalnych, które wprowadzone zostały w latach 2000-2010.

4. W kierunku dalszego podwyższania wieku emerytalnego

W ostatnim dziesięcioleciu rządy krajów nordyckich, w świetle postępującego procesu starzenia demograficznego społeczeństw, podjęły szereg działań zmierzających w kierunku podniesienia ustawowego i efektywnego wieku emerytalnego. Owocem prac komisji trójstronnych stały się ustawy przyjęte przez parlamenty krajowe, które zmieniały ustawowy wiek emerytalny ale również stawiały sobie za cel stworzenie bodźców (najczęściej finansowych) do dalszego wydłużenia aktywności zawodowej. Warto przyjrzeć się dokładniej tym zmianom, by móc wprowadzić podobne rozwiązania w Polsce, uprzednio dostosowując je odpowiednio do warunków funkcjonowania polskiego rynku pracy.

(a) Dania

- ✓ Reformą z 2006 r. zdecydowano się podwyższyć ustawowy minimalny wiek emerytalny z 65 do 67 lat dla kobiet i dla mężczyzn. Początkowo zakładano, że proces ten będzie odbywał się w latach 2024-27, jednak ustawą z 2011 r. przyspieszono ten proces i ostatecznie rozpocznie się on w 2019 r., zakończy zaś trzy lata później. Czteroletni okres, w którym wiek emerytalny będzie podwyższany oznacza, że tempo podwyższania ustawowego wieku emerytalnego będzie wynosić 6 miesięcy rocznie, tj. dwukrotnie szybciej niż w Polsce.
- ✓ W Danii możliwe jest opóźnienie momentu rozpoczęcia pobierania emerytury o 10 lat. Premia za każdy rok szacowana jest w oparciu o tablice długości trwania życia. Przykładowo, szacuje się, że osoba w wieku 68 lat będzie żyła jeszcze 17,1 roku, co oznacza, że premia za każdy rok opóźnienia przejścia na emeryturę będzie wynosiła 1/17,1, czyli 5,8 proc. rocznie.

¹⁵ Elastyczny wiek emerytalny najczęściej definiuje się jako przedział wiekowy, w którym jednostka może zdecydować, czy przejść na emeryturę, dalej pracować czy też łączyć pobieranie świadczenia z pracą w niepełnym wymiarze godzin. Osobną kwestią jest również konstrukcja takiego rozwiązania. Jeśli wprowadzony zostanie elastyczny wiek emerytalny, któremu nie towarzyszy duża (względnie: odczuwalna dla jednostki) redukcja wysokości świadczenia za każdy miesiąc dezaktywacji przed osiągnięciem ustawowego wieku emerytalnego, narzędzie to (tj. elastyczny wiek emerytalny) z powodzeniem, zamiast przyczyniać się do retencji osób na rynku pracy, stanie się skutecznym narzędziem wcześniejszej dezaktywacji.

W Finlandii ograniczono możliwość pobierania wcześniejszej emerytury oraz emerytury dla osób bezrobotnych w wieku okołoemerytalnym.

Wprowadzono także elastyczny wiek emerytalny na poziomie 63-68 lat.

Nie udało się jednak osiągnąć porozumienia w sprawie podwyższenia ustawowe-

(b) Finlandia¹⁶

- ✓ Z początkiem stycznia 2000 r. podwyższono ustawowy wiek pobierania emerytury częściowej dla osób urodzonych po 1943 r. z 58 do 60 lat. W 2003 r. antyreformą cofnięto tę regulację i osobom urodzonym po 1946 r. umożliwiono pobieranie wcześniejszej emerytury od 58 r. ż. Od stycznia 2004 r. ponownie podwyższono pułap wieku do 61 lat.
- ✓ Reformą z 2005 r. wprowadzono tzw. elastyczny wiek emerytalny, tj. umożliwiono podjęcie indywidualnej decyzji o momencie dezaktywizacji. Widełki ustalono na poziomie 63–68 lat (warto dodać, że przed reformą ustawowy wiek emerytalny wynosił 65 lat). Pomimo tego – wskutek obecnych licznych możliwości wcześniejszej dezaktywizacji – efektywny wiek emerytalny nadal jest poniżej ustawowego wieku emerytalnego (por. wykresy 5a i 5b oraz dane w tabelach 2 i 3). Wysokość emerytury powiązano z momentem przejścia na emeryturę (tj. wprowadzono aktuarialne dostosowanie). Dla osób decydujących się pracować po ukończeniu 63 r. ż. emerytura jest zwiększana o 4,5 proc. rocznie. Osobom urodzonym po 1949 r. uniemożliwiono pobieranie wcześniejszej emerytury dla bezrobotnych.
- ✓ Od 60 r. ż. można jednak pobierać emeryturę, jeśli spełni się wymagania określone w ustawie o bezrobociu. Narzędzie to jest jednak stosowane bardzo często jako instrument wcześniejszej dezaktywizacji, przez co utrudniony jest wzrost efektywnego wieku emerytalnego. Przywilej ten został zniesiony z początkiem 2011 r. – od tamtego momentu wcześniejsza emerytura dla bezrobotnych może być wypłacana od 62 r. ż. Od początku 2011 r. podwyższono również z 58 do 60 lat limit wiekowy dla możliwości rozpoczęcia pobierania emerytury częściowej (dotyczy osób urodzonych po 1952 r.).
- ✓ Emerytura państwowa (zależna od długości okresu rezydencji na terytorium Finlandii) zmniejszana jest o 0,4 pkt. proc. za każdy miesiąc przed 65 r. ż., zaś część emerytury zależna od płac – przed 63 r. ż. jest zmniejszana o 0,6 pkt. proc. miesięcznie, a po 63 r. ż. nie jest zmniejszana. Od 2004, za każdy miesiąc po 65 r. ż. emerytura państwowa jest zwiększana o 0,6 pkt. proc., zaś część emerytury zależna od płac wzrasta o 0,4 pkt. proc. (4,8 proc. rocznie) jeśli opóźnia się przejście na emeryturę powyżej 68 lat.
- ✓ W 2009 r. rząd zainicjował rozmowy trójstronne mające na celu wypracowanie strategii podwyższenia efektywnego wieku emerytalnego o 3 lata. W lutym 2012 r. komisja trójstronna nie osiągnęła porozumienia w sprawie podwyższenia ustawowego wieku emerytalnego, zgodziła się jednak na podwyższenie li-

¹⁶ Szerzej na temat reform fińskiego systemu zabezpieczenia społecznego traktuje Analiza FOR 16/2012 (K. Michalska 2012).

go minimalnego wieku emerytalnego z 63 do 65 lat.

Spośród krajów nordyckich Islandia ma najbardziej "szczelny" system emerytalny, co widoczne jest w statystykach dotyczących efektywnego wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn.

W Norwegii rząd nie zmienił wprowadzić wieku emerytalnego, jednak wprowadził zachęty do dłuższej

mitu wiekowego uprawniającego do pobierania emerytury częściowej i emerytury „dla bezrobotnych” do 62 r. ż. Jednak kilka dni później (w lutym 2012 r.) minister finansów Jutta Urpilainen zapowiedziała, że nie należy spodziewać się podwyższenia minimalnego wieku emerytalnego z 63 lat w trakcie tej kadencji parlamentu. Zamiast tego od 2014 r. podwyższone zostaną składki emerytalne.

- ✓ OECD w swoich rekomendacjach podkreśla konieczność podwyższenia ustawowego wieku emerytalnego do pierwotnego poziomu 65 lat dla obu płci oraz podwyższenie o rok (do 63 lat) limitu wieku umożliwiającego pobieranie wcześniejszej emerytury. Ponadto, zarówno Konfederacja Fińskiego Przemysłu (EK) jak i Rada Ekonomiczna (Economic Council of Finland) podkreślają, że bez zmian w dotychczasowym systemie nie jest możliwe utrzymanie stabilności finansowania wydatków na cele społeczne. Postulują przede wszystkim likwidację wcześniejszych emerytur dla bezrobotnych¹⁷, podwyższenie ustawowego wieku emerytalnego (z 63 do 65 lat, czyli cofnięcie reformy wprowadzającej elastyczny wiek emerytalny) oraz zaostrenie wymagań do uzyskania możliwości pobierania częściowej emerytury (aktualnie od 58 r. ż.). Rada rekomenduje także wprowadzenie wieku emerytalnego powiązanego ze zmianami w oczekiwanej długości trwania życia.

(c) Islandia

- ✓ Od początku istnienia islandzkiego systemu emerytalnego ustalono minimalny wiek emerytalny na poziomie 67 lat dla obu płci, przy czym pracownikom sektora publicznego umożliwiono przejście na emeryturę w wieku 65 lat, zaś marynarzom, którzy pracowali na morzu przez co najmniej 25 lat – w wieku 60 lat. Marynarze w Islandii traktowani są jak funkcjonariusze służb mundurowych w innych krajach.
- ✓ Pobieranie emerytury można opóźnić do 70 r. ż., przy czym premia za każdy rok zwłoki wynosi 9 proc. Reformą z 2006 r. (weszła w życie z dn. 1 stycznia 2007 r.) umożliwiono opóźnienie pobierania świadczenia do 72 r. ż., jednak premia zmniejszona została do 6 proc. rocznie.

(d) Norwegia

- ✓ Z początkiem 2011 r. wprowadzono elastyczny wiek emerytalny 62-75 utrzymując jednocześnie ustawowy wiek emerytalny na poziomie 67 lat. Od 62 r. ż. można pobierać częściową emeryturę (i łączyć jej pobieranie z pracą zarobkową), której wysokość dostosowywana jest aktuarialnie do oczekiwanej dalszej długości trwania życia.

¹⁷ Wcześniejsza emerytura dla bezrobotnych – w niektórych grupach zawodowych przysługuje już od 57 r. ż. – i dotyczy osób, które przez 500 dni przed osiągnięciem wieku emerytalnego znalazły się na bezrobociu do zwiększenia kwoty zasiłku dla bezrobotnych.

aktywności zawodowej ustalając m.in. elastyczny wiek emerytalny na poziomie 62-75 lat i odpowiednio premiując późniejsze przechodzenie na emeryturę.

Rząd zmierza do podwyższenia wieku emerytalnego z 67 do 69 lat.

Burzę w Szwecji wywołały słowa premiera tego kraju, który zasygnalizował, że Szwedzi powinni pracować do 75 roku życia.

- ✓ Symulacje *Norges Banku* pokazują, że osoba przechodząca na emeryturę w wieku 75 lat uzyska stopę zastąpienia na poziomie 95 proc. ostatniej płacy, zaś gdyby przeszła na emeryturę 13 lat wcześniej – jedynie 33,7 proc., czyli blisko trzykrotnie mniej. Reforma nie zmieniła ram konstrukcyjnych norweskiego systemu emerytalnego, tj. utrzymany został „beveridge'owski”¹⁸ charakter systemu: pierwszy filar składać się będzie z dwóch elementów – emerytury gwarantowanej (przysługującej wszystkim) oraz dodatku emerytalnego (zależnego od osiągniętych zarobków); drugi filar stanowią obowiązkowe pracownicze programy emerytalne (dostępne wcześniej wyłącznie dla pracowników sektora publicznego); trzeci filar – indywidualne programy oszczędnościowe. Podstawą kalkulacji świadczenia ma być cały okres pracy, nie zaś – jak dotychczas – 20 najlepszych lat pod względem uzyskiwanych zarobków.
- ✓ Rząd zobowiązał się również dokonać przeglądu programów umożliwiających wcześniejszą dezaktywizację, m.in. dla pracowników sektora publicznego, którzy mogli przechodzić na emeryturę już w wieku 60 lat, czyli o 7 lat wcześniej, niż wynosił ustawowy wiek emerytalny.¹⁹

(e) Szwecja

- ✓ Emeryturę częściową – zależną od okresu rezydencji²⁰ – można pobierać od 61 r. ż., zaś część świadczenia zależną od zarobków dopiero od 65 r. ż. Pomimo tego, wielu Szwedów pozostaje aktywnych do 63-65 r. ż., ponieważ po osiągnięciu 65 r. ż. nabywają prawo do licznych dodatków emerytalnych. Im dłużej pracują, tym emerytura jest wyższa – podobnie jak w Finlandii.
- ✓ Wiek emerytalny jest wprawdzie ustalony na poziomie 67 lat, ale rząd premiera Frederika Reinfeldta zapowiedział, że będzie chciał go podwyższyć do 69 lat. Premier Reinfeldt wywołał konsternację, gdy – podczas szczytu krajów nordyckich, Litwy, Łotwy, Estonii i Wielkiej Brytanii dotyczącego aktywizacji zawodowej kobiet i seniorów i opóźnienia momentu dezaktywizacji w lutym b. r. – stwierdził, że Szwedzi powinni pracować do 75 r. ż. Natychmiast zostało to odebrane jako plan rządu by podnieść wiek emerytalny do 75 r. ż., tak by każdy Szwed pracował do osiągnięcia tego wieku. Reinfeldt określił to później jako nadinterpretację jego słów. Jego intencją było sprowokowanie opinii publicznej i rozpoczęcie debaty na temat przyszłości szwedzkiego systemu emerytalnego. Jego zdaniem każdy, kto może pracować jak najdłużej powinien to robić, by w ten sposób utrzymać poziom życia zbliżony do tego, gdy emeryt był aktywny zawodowo, zaś pracodawcy powinni zmienić swoje nastawienie

¹⁸ Czyli nastawiony na ochronę przed ubóstwem w poprodukcyjnej fazie życia jednostki. W przeciwieństwie do niego, system „bismarckowski” ma na celu zapewnienie dochodu i odpowiedniego standardu życia na emeryturze.

¹⁹ Ze względu na szczegółowość i kompleksowość wprowadzonych rozwiązań szerzej o norweskim systemie emerytalnym i jego reformach traktowała poprzednia analiza mojego autorstwa (zob. Guzikowski (2012d)).

²⁰ Czyli długości okresu zamieszkiwania na terytorium danego kraju.

do osób w wieku 50+. Ludzie powinni być przygotowani do konieczności przekwalifikowania zawodowego, gdy ich praca staje się uciążliwa fizycznie (m.in. wskutek starzenia i związanego z nim ubytku sił) bądź stresująca.

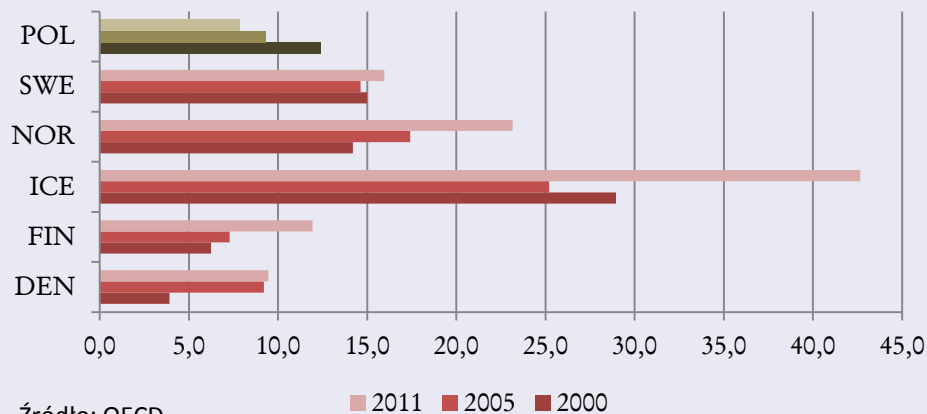
Podsumowując można stwierdzić, że ustalony docelowy wiek emerytalny w Danii zostanie zrównany z wiekiem emerytalnym w Islandii, co jednocześnie oznacza powrót do wieku emerytalnego, który obowiązywał w Danii w latach 1964-2004. Zmiany sytuacji demograficznej mogą jednak wpłynąć na przesunięcie granicy wieku emerytalnego w Islandii. W ciągu nadchodzących lat z pewnością podniesienie wieku emerytalnego czeka Finlandię. Jak pokazały doświadczenia minionych dziesięcioleci, Finowie nie spieszą się z wprowadzaniem istotnych reform, co więcej – zdają się odkładać je na ostatnią chwilę. Podniesienie ustawowego wieku emerytalnego, w świetle przedstawionych wcześniej prognoz demograficznych, wydaje się być jednak koniecznością. Podobna reforma spodziewana jest również w Szwecji, choć prognozy demograficzne wydają się być mniej pesymistyczne niż w przypadku pozostałych krajów nordyckich. Wskaźnik obciążenia demograficznego wzrośnie wprawdzie w latach 2010-2060 z 0,28 do 0,46, a współczynnik dzietności pozostanie na niezmiennym poziomie (ok. 1,9 dziecka przypadającego na kobietę w wieku rozrodczym), co jednak wciąż znajduje się poniżej progowej granicy tzw. prostej zastępowalności pokoleń (ok.2,1).

5. Aktywność zawodowa i zatrudnienie w krajach nordyckich

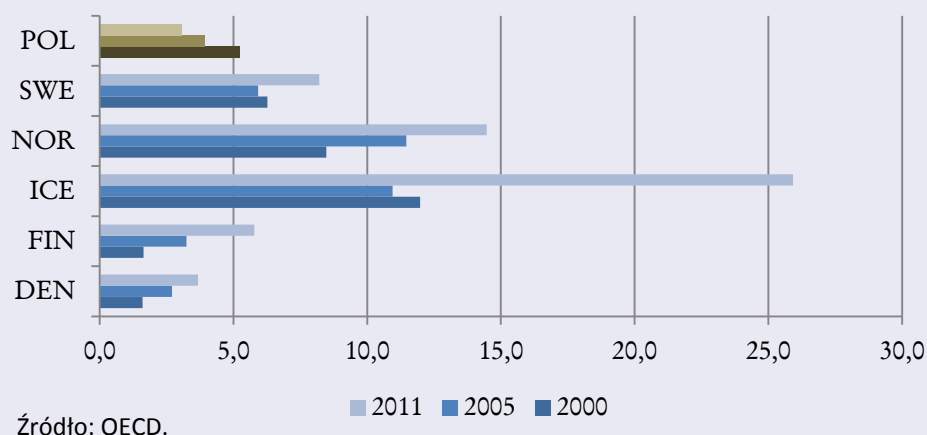
Warto przyjrzeć się zmianom wartości współczynnika aktywności zawodowej i stopy zatrudnienia w krajach nordyckich i porównać ją z sytuacją w Polsce. Zmiany w systemach emerytalnych mają za zadanie zwiększenie podaży pracy oraz zatrudnienia osób w wieku okołoemerytalnym. Z tego powodu powinniśmy przeanalizować zmiany wartości tych wskaźników w grupie wiekowej 65+, czyli osób, co do których zakładamy, że są na emeryturze.

Dla przejrzystości, wspomniane zmienne zostały przedstawione tylko dla lat 2000, 2005 i 2011 (ostatniego dostępnego roku), choć należy zaznaczyć, że z analizy całego szeregu dla lat 2000-2011 wnioskujemy o tendencji wzrostowej omawianych zmiennych. Współczynniki aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet w tej grupie wiekowej ilustrują wykresy 7a i 7b.

Wykres 7a. Współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn w wieku 65+ [%]

Wykres 7b. Współczynnik aktywności zawodowej kobiet w wieku 65+ [%]

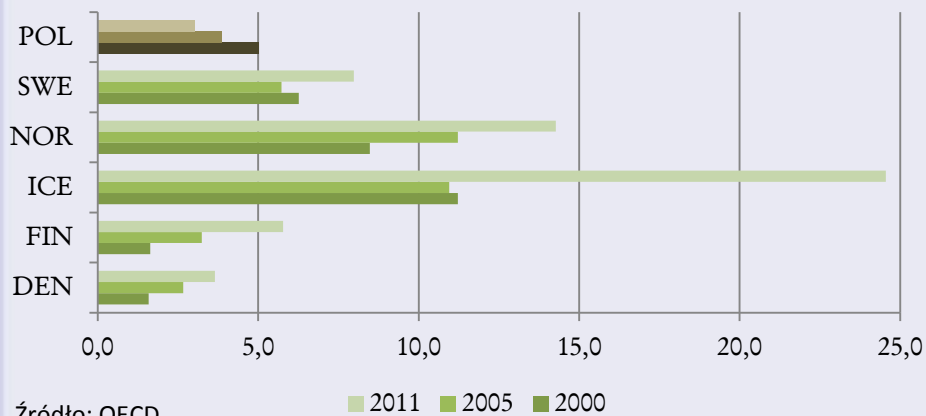
W ostatnich latach obserwowany jest wzrost wskaźnika aktywności zawodowej i stopy zatrudnienia mężczyzn i kobiet w wieku 65+, co niewątpliwie związane jest z wprowadzonymi ostatnio reformami.

Zauważmy, że we wszystkich krajach nordyckich współczynnik aktywności zawodowej wzrósł w badanym okresie, jednak jego skala jest zróżnicowana. Uwagę przykuwa relatywnie wysoka jego wartość w przypadku Islandii, co wynika z wysokiej stopy zatrudnienia, będącej pochodną bardzo wąsko zdefiniowanych możliwości wcześniejszego przejścia na emeryturę.

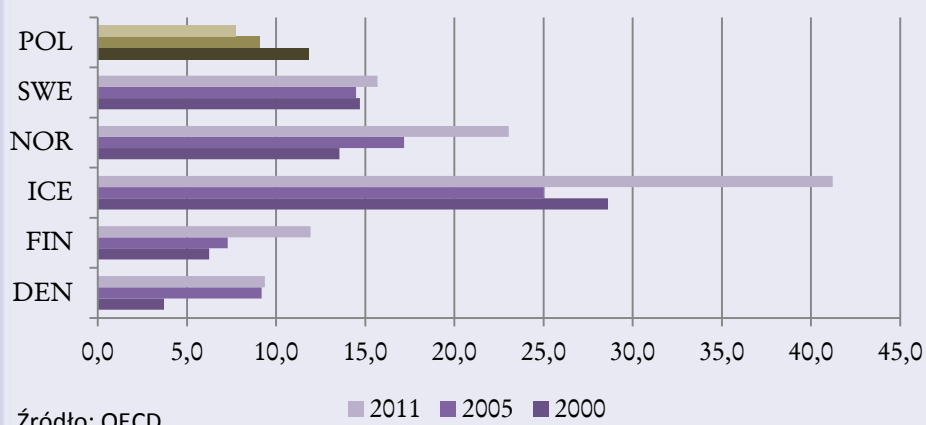
Aktywność zawodowa mężczyzn wzrosła w Islandii o 13,7 pkt. proc., podczas gdy w Norwegii o 9,0 pkt. proc., Finlandii – 5,7 pkt. proc., Danii – 5,5 pkt. proc., zaś w Szwecji tylko o 1,0 pkt. proc. W porównaniu do obserwowanych tendencji wzrostowych w krajach nordyckich, w Polsce zanotowano spadek o 4,5 pkt. proc. W odniesieniu do zmian aktywności zawodowej kobiet, jej największy wzrost odnotowano w Islandii (13,9 pkt. proc.), zaś najmniejszy w Szwecji (o 1,9 pkt. proc.). W Polsce aktywność zawodowa kobiet spadła o 2,2 pkt. proc.

Podobne wnioskowanie można przeprowadzić w stosunku do stopy zatrudnienia kobiet i mężczyzn, której zmiany zaprezentowane zostały na wykresach 8a i 8b.

Wykres 8a. Stopa zatrudnienia kobiet w wieku 65+ [%]

Wykres 8b. Stopa zatrudnienia mężczyzn w wieku 65+ [%]

W porównaniu do krajów nordyckich, wskaźnik aktywności zawodowej i stopa zatrudnienia kobiet i mężczyzn w Polsce systematycznie malały.

Największy wzrost stopy zatrudnienia mężczyzn (w 2011 r. w porównaniu do 2000 r.) zanotowano na Islandii o 12,6 pkt. proc., najmniejszy zaś – w Szwecji (1 pkt. proc.). W Polsce zaś, spadł o 4,1 pkt. proc. W przypadku kobiet, stopa zatrudnienia wzrosła o 13,3 pkt. proc. w Islandii, 5,8 pkt. proc. w Norwegii, 4,1 pkt. proc. w Finlandii, 2,1 pkt. proc. w Danii i 1,7 pkt. proc. w Szwecji. W tym samym okresie, w Polsce spadła o 2,0 pkt. proc. Szczegółowe dane zawarte są w poniższej tabeli.

Tabela 4. Aktywność zawodowa i zatrudnienie osób w wieku 65+

	współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 65+						stopa zatrudnienia osób w wieku 65+					
	mężczyźni			kobiety			mężczyźni			kobiety		
	2000	2005	2011	2000	2005	2011	2000	2005	2011	2000	2005	2011
DEN	3,9	9,2	9,5	1,6	2,7	3,7	3,7	9,2	9,4	1,6	2,7	3,6
FIN	6,3	7,3	11,9	1,6	3,2	5,8	6,3	7,3	11,9	1,6	3,2	5,8
ICE	29,0	25,2	42,7	12,0	10,9	25,9	28,6	25,0	41,2	11,2	10,9	24,6
NOR	14,2	17,4	23,2	8,5	11,5	14,5	13,5	17,2	23,1	8,5	11,2	14,3
SWE	15,0	14,6	16,0	6,3	5,9	8,2	14,7	14,5	15,7	6,3	5,7	8,0
POL	12,4	9,3	7,8	5,2	3,9	3,1	11,8	9,0	7,7	5,0	3,9	3,0

Źródło: OECD.

Wzrost stopy zatrudnienia oraz aktywności zawodowej osiągnięty został m.in. dzięki wprowadzeniu reform modyfikujących system emerytalny, których celem było zachęcenie do późniejszego opuszczania rynku pracy m.in. poprzez wprowadzenie bodźców finansowych. Na tle sukcesu krajów nordyckich, sytuacja w Polsce jest niezadowolająca, za co m.in. odpowiadają luki w powszechności systemu emerytalnego. Aby odwrócić negatywną tendencję należałoby nie tylko wprowadzić podwyższenie ustawowego wieku emerytalnego lecz także domknąć system emerytalny poprzez włączenie grup uprzywilejowanych oraz zrezygnować z rozwiązania wprowadzonego reformą, które będzie umożliwiało pobieranie wcześniejszej emerytury kobietom od 62, a mężczyznom od 65 r. ż.

6. Wnioski

Żywa dyskusja, która rozpoczęła się w krajach nordyckich w ciągu ostatnich lat, a której owocem stały się reformy systemów emerytalnych w Norwegii, Finlandii i Danii, skłania – w świetle przedstawionych prognoz demograficznych – do postawienia pytania o to, jak dalece można podwyższać ustawowy wiek emerytalny. Postępujący proces starzenia demograficznego wymusza podjęcie przez rządzących decyzji politycznie niewygodnych, a ekonomicznie pożądaných i uzasadnionych. W krajach nordyckich aktywny udział związków zawodowych pozwala jednak wypracować kompromis (niechlubnym wyjątkiem zdaje się być Finlandia), który przynosi pozytywne rezultaty. Podniesienie wieku emerytalnego wydaje się koniecznością. Można jednak zaryzykować postawienie hipotezy, iżby umożliwienie pozostawania aktywnym zawodowo do 75. roku życia (jak ma to miejsce w Norwegii i – jak planuje się – w Szwecji) było krokiem naprzód w kierunku ustanowienia wieku emerytalnego na poziomie 70 lat i więcej. Z pewnością jest to sygnałem ostrzegawczym dla krajów, w których proces starzenia demograficznego postępuje w sposób gwałtowny²¹. Ostatnie reformy

²¹ W szczególności dotyczy to – uznawanych za społeczeństwa stare demograficznie – Hiszpanii i Włoch, w których wskaźnik obciążenia demograficznego wzrośnie w latach 2010-2060 odpowiednio: z 0,25 na 0,56 oraz z 0,31 na 0,57 (Guzikowski, 2012a). Obszarem, który w ciągu najbliższego półwiecza zostanie najbardziej dotknięty procesem starzenia demograficznego będą jednak kraje Europy Środkowej – współczynnik obciążenia

w wielu europejskich krajach pokazują, że dostrzeżono w nich konieczność podwyższenia wieku emerytalnego²². Jednak i tutaj odnajduje się pewien dysonans: od prawie nieodczuwalnego podnoszenia o 1 lub 2 miesiące rocznie w Niemczech do 6 miesięcy na Łotwie i w Estonii oraz 9 miesięcy rocznie dla mężczyzn i bezdzietnych kobiet na Słowacji. Ostatnie reformy na Łotwie (por. Guzikowski 2012b) pokazują, że po osiągnięciu w 2021 r. nowego wieku emerytalnego (65 lat dla obu płci) możliwe będzie dalsze jego podwyższanie, ponieważ Łotysze są świadomi konieczności tej reformy.

W odniesieniu do Polski podkreślmy po raz kolejny, że tempo podwyższania wieku emerytalnego jest zbyt wolne, a jego skutki dla sektora finansów publicznych będą mniejsze od tych, które byłyby osiągnięte w przypadku podwyższania ustawowego wieku emerytalnego o 6 miesięcy rocznie, a przecież nie było i nie ma obiektywnych przesłanek przeciw temu wariantowi przemawiających. Gdyby tak postąpiono, przez dłuższy czas utrzymanoby na rynku pracy pokolenie wyżu demograficznego, przez co gospodarka rozwijałaby się w szybszym tempie, a co za tym idzie – wypracowane emerytury byłyby wyższe. Już teraz jednak – w kontekście omawianych reform w krajach nordyckich, których sytuacja demograficzna w 2060 r. będzie nieznacznie lepsza od sytuacji w Polsce – należy rozpocząć przygotowania do dyskusji o konieczności dalszego podwyższania ustawowego minimalnego wieku emerytalnego w Polsce do 68-69 lat. Zakładając wprowadzenie tej reformy, należałoby równoległe całkowicie zlikwidować (względnie: opóźnić do 67 r. ż. dla obu płci) możliwość pobierania częściowej emerytury (zamiast wprowadzonego przez rząd dla wieku 67 lat dolnego wieku 62 lat dla kobiet i 65 dla mężczyzn uprawniającego do pobierania emerytury częściowej). Śmiała reforma emerytalna musiałaby dodatkowo uwzględnić domknięcie luki w powszechnym systemie emerytalnym, poprzez włączenie doń górników, rolników i pracowników służb mundurowych. Niezbędne jest również wprowadzenie zmian w systemie ubezpieczeń społecznych, które zachęciłyby osoby w wieku okołodemerytalnym do opóźnienia momentu dezaktywizacji (np. zniesienie obowiązku odprowadzania przez pracujących emerytów składki rentowej czy zniesienie limitów kwotowych dla dorabiających emerytów).

Pamiętajmy, że ustanowiony w Niemczech w 1889 r. ustawowy wiek emerytalny wynosił 70 lat, przy oczekiwanej długości trwania życia na poziomie 45 lat. W ten sposób wieku emerytalnego dożywało ok. 1 proc. populacji. W obecnych warunkach, gdy oczekiwana długość trwania życia zwiększyła się o ok. 40 lat, a liczba uprawnionych do pobierania emerytury stale wzrasta, podnoszenie ustawowego wieku emerytalnego jest nieuchronne. Jednak w obecnym postrzeganiu systemu emerytalnego przez jego – w większości nieświadomych pozytywnych tego skutków – uczestników nie jest to konieczne²³, uznawane jest też częstokroć za zachowanie szkodliwe. Podobnego zda-

---

demograficznego wzroście: w Polsce z 0,19 do 0,65 (będzie to największy wzrost w Europie), w Rumunii z 0,21 do 0,65 i na Łotwie z 0,25 do 0,68.

²² Szczegółowa tabela porównawcza zamieszczona została w: Guzikowski (2012a).

²³ Mam na myśli kraje byłego bloku socjalistycznego oraz południowej Europy, których obywatele przyzwyczaili się do funkcjonowania w socjalistycznym "państwie dobrobytu", które o nich zadba (m.in. poprzez szeroki wachlarz osłon socjalnych i przywilejów emerytalnych, włącznie z łatwą możliwością przejścia na wcześniejszą

nia są politycy, na barki których scedowana została odpowiedzialność za przyszłość systemów emerytalnych. Krótkowzroczność polityków (chęć reelekcji) nie może jednak zastąpić merytorycznej dyskusji na temat ustawowego wieku emerytalnego, który musi ulegać stopniowemu podnoszeniu powyżej zakładanego dotychczas poziomu 67 lat. Kraje nordyckie z pewnością podążą w tym kierunku w ciągu najbliższych dwóch dekad. Krok naprzód wykonali także nasi południowi sąsiedzi (Czesi) wiążąc wiek emerytalny po 2044 r. ze zmianami w oczekiwanej długości trwania życia²⁴. Stali się jednymi z prekursorów nowego kierunku reform systemu emerytalnego. Polska nie jest państwem dobrobytu w stylu nordyckim. Dobrobyt (także na emeryturze) najpierw zdobywa się dzięki pracy. *There is no free lunch.*

---

emeryturę). Iluzja ta, wciąż głęboko zakorzeniona w świadomości obywateli, jest jednocześnie skutecznym narzędziem w rękach współczesnych polityków, pragnących ubiegać się o reelekcję, odsuwających istotne ekonomiczne problemy na plan dalszy.

²⁴ Zobacz: Guzikowski (2012c).

Bibliografia

- [1] Borowski S. (1976), O naukowej syntezie demograficznego rozwoju Polski, "Studia Demograficzne" 1976.
- [2] Finnish Centre for Pensions (2008), Expected effective retirement age in the Nordic countries, Statistical Report 2/2008.
- [3] Gudmundsson G. (2000), Prospects of Icelandic Pension Funds, Central Bank of Iceland, Working Paper No.6, January 2000.
- [4] Gudmundsson M. (2001), The Icelandic Pension System, National Association of Pension Funds, January 2001.
- [5] Gudmundsson M. (2003), The Icelandic pension system: Design and lessons for others. Speech at the International Pension Conference Moscow, December 9-10, 2003.
- [6] Guzikowski M. (2012a), Dlaczego musimy podwyższyć ustawowy wiek emerytalny?, Analiza FOR 06/2012.
- [7] Guzikowski M. (2012b), Łotewska droga, czyli jak podwyższyć efektywny wiek emerytalny, Analiza FOR 11/2012.
- [8] Guzikowski M. (2012c), Jak podwyższyć wiek emerytalny? ["Czeski patent", cz. 2], FOR popiera Nr 20/2012.
- [9] Guzikowski M. (2012d), Norweski *welfare state*... do korekty, Analiza FOR 17/2012.
- [10] Herbertsson, T. P. (2001), Why Icelanders Do Not Retire Early?, Pensionsforum, Stockholm 2001.
- [11] Holzer J. Z. (2003), Demografia, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- [12] Jónatansson S. F., Icelandic Pension Funds Merge and Change their Benefit System, Financial Supervisory Authority (FME), 21.04.2006.
- [13] Kanisto, J. (2012), Effective retirement age in the Finnish earnings-related pension scheme, Finnish Centre for Pensions, Pension Report 02/2012.
- [14] Komisja Europejska (2011), The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Methodologies, European Economy 4/2011.
- [15] Komisja Europejska (2012), White Paper: An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions.
- [16] Lesthaeghe R. (1991), The Second Demographic Transition in Western Countries: an Interpretation, IPD-Working Paper 2/1991.
- [17] Michalska K. (2012), Jak zwiększyć aktywność zawodową osób w wieku przedemerytalnym? Przykład Finlandii, Analiza FOR 16/2012.
- [18] OECD (2011), Pensions at a Glance: Retirement-Income Systems in OECD Countries
- [19] Ólafsson S., The Icelandic Pension System. Characteristics and Prospects, w: J. Palme (red.) (2001), Privata och offentliga pensionsreformer i Norden, Pensionsforum, Stockholm 2001.

- [20] Old-age Pension Systems in the Nordic Countries, Nordic Social – Statistical Committee, Copenhagen 2008.
- [21] Tuominen, E., S. Karisalmi, M. Takala, K. Kaliva (2012), How Do Intentions Affect Future Retirement? A Case Study of the Finnish Flexible Old-Age Pension Scheme, *European Journal of Social Security*, Vol. 14 (2012), No.2.
- [22] van de Kaa D.J. (1987), Europe's Second Demographic Transition, *Population Bulletin* (1987), Nr 42.1.

Forum Obywatelskiego Rozwoju

FOR zostało założone w 2007 roku przez prof. Leszka Balcerowicza. Misją FOR jest zmieniać świadomość Polaków oraz obowiązujące i planowane prawo w kierunku wolnościowym. Naszym celem jest skutecznie chronić Twoją wolność oraz promować prawdę i zdrowy rozsądek w dyskursie publicznym.

FOR realizuje swoje cele poprzez organizację debat oraz publikację raportów i analiz podejmujących ważne tematy społeczno-gospodarcze, a w szczególności: stan finansów publicznych, sytuację na rynku pracy, wolność gospodarczą, wymiar sprawiedliwości i tworzenie prawa. Z inicjatywy FOR w centrum Warszawy i w internecie został uruchomiony licznik długu publicznego, który zwraca uwagę na problem rosnącego zadłużenia państwa. Działania FOR to także projekty z zakresu edukacji ekonomicznej oraz udział w kampaniach na rzecz zwiększania frekwencji wyborczej.

Wspieraj nas!

Pomóż nam chronić Twoją wolność oraz promować prawdę i zdrowy rozsądek w dyskursie publicznym.

Zdrowy rozsądek oraz wolnościowy punkt widzenia nie obronią się same. Potrzebują zaplanowanego, wytężonego i skutecznego wysiłku oraz Twojego wsparcia.

Jeśli jest Ci bliski porządek społeczny szanujący Twoją wolność i obawiasz się nierozsądnych decyzji polityków udających na Twój koszt Świętych Mikołajów, poprzyj nasze działania swoim darem pieniężnym. Twój dar umożliwia nam działalność oraz potwierdza słuszność i skuteczność naszego wysiłku.

Każda darowizna jest dla nas ważna. Potrzebujemy zwłaszcza regularnego wsparcia. Zachęcamy do dokonywania nawet niewielkich, lecz regularnych wpłat.

Już dziś pomóż nam chronić Twoją wolność - obdarz nas swoim wsparciem i zaufaniem.

Wyślij przelew na konto FOR (w PLN): 68 1090 1883 0000 0001 0689 0629

Fundacja Forum Obywatelskiego Rozwoju - FOR
Al. J. Ch. Szucha 2/4 lok. 20
00-582 Warszawa

Kontakt

tel. +48 22 628 85 11, fax +48 22 213 37 85

e-mail: info@for.org.pl

www.for.org.pl

Kontakt do autora analizy

Mateusz Guzikowski

mateusz.guzikowski@for.org.pl